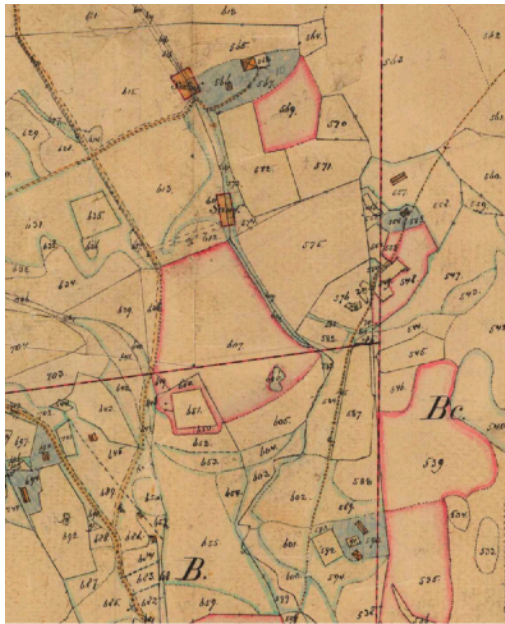

Biologisk kulturarv och kulturspår i Månsbergets naturreservat

Djupa rötter

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning	4
Sjöströmsboern och omgivande skog	7
Gammboern och omgivande skog	11
Odlä och omgivande skogsmark	16
Odlädalen	20
Forssgrens gård med omgivningar	23
Vältan	28
Talldominerad brant	29
Skogskomplex med ravin, åsbarrskog, näringsrika dalar, sumpskog och myrar	32
Barrskogsbrant öster om Vältan	38
Barrskog sydöst om Gammelboern	40
Sekundärskogar och ungskogar	42
Möjliga skötselområden	43
Korrigerering av Natura-naturtyper	44
Diskussion	45
Källor	46

Sammanfattning

Djupa rötter har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västerbotten inventerat Månsbergets naturreservat med avseende på biologiskt kulturarv i skog och bidragit med möjliga skötselavvägningar inför framtida uppdatering av skötselplanen samt eventuellt återinförande av skogsbete i området.

Skogen saknar överlag betesprägel, men det förekommer rikligt med spår efter tidigare brukande i området. Dessa spår utgörs framförallt av stigar, döda enar, luckor och glesare partier, ljusträd, enstaka eller bestånd av pionjärträd samt rikligt med avverkningssstubbar. Dessa avverkningssstubbar är dock med stor sannolikhet rester av industriella avverkningar från slutet av 1800-talet och framåt snarare än plockhuggning för självförsörjning. För övrigt är även delar av skogen påtagligt brandpräglade, även om det oftast bara finns avverkningssstubbar kvar efter träden med brandljud.

I området förekommer en mycket rik flora med både högörsvegetation, lågörsvegetation, ängsvegetation och kalkarter. Bland högörsorna återfinns bland annat nordisk stormhatt, torta, älgört, brudborste och kärrfibbla, medan vanliga lågörter är vitpyrola, ögonpyrola, björkpyrola, spindelblomster och ekorrbar. Bland kalkarterna påträffades exempelvis vispstarr, kransmossa, underviol, svart trolldruva, kransrams, grönkulla och guckusko. Mycket av de mer lundartade växterna återfinns i anslutning till igenväxande ängs- och åkermarker och är snarare att betrakta som successionsarter än betesgynnade. Även om många av lågörsorna används vid kartering av biologiskt kulturarv bör de i Månsberget snarare betraktas som indikatorer för rörligt markvatten.

Den del av reservatet som är tydligast betespräglad är det område som utgjorde Gammelboern under fåbodepoken. Här återfinns idag partier med luckor, glesa partier, rikligt med döda enar och betespräglad flora med kruståtel och vårbrodd. I anslutning till detta område finns även tidigare fynd av skyddsvärda betesgynnade marksvampar.

I rapporten föreslås en indelning i skötselområden med avseende på framtida skötselåtgärder, bland annat mot bakgrund av biologiskt kulturarv. De skogar som föreslås vara mest lämpliga för återinfört skogsbete och eventuella skötselåtgärder är skogarna i anslutning till Sjöströmsboern respektive Gammboern. I många andra området kan ett återinfört bete istället ha en negativ påverkan på floran i reservatet.

Slutligen presenteras möjliga justeringar i Natura-naturtypskarteringen. Det gäller bland annat att klassa en del oklassade delar av reservatet som Västlig taiga (9010), klassa om vissa partier till Näringsrik granskog (9050) samt omföra sekundärskogar till Icke-natura.

För att vidare kunna göra prioriteringar av skötselåtgärder med avseende på skogsbete och biologisk mångfald föreslås att mer detaljerade marksvampsinventeringar genomförs.

Inledning

Bakgrund

Djupa rötter har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västerbotten inventerat Månsbergets naturreservat med avseende på biologiskt kulturarv i form av arter, strukturer och kulturspår i skogsmark. Inventeringen och rapporten ska utgöra en översiktlig kunskapsbas inför en framtida uppdatering av skötselplanen där återinfört skogsbete och andra åtgärder för att bevara biologiskt kulturarv kan komma att bli aktuella.

Metod

Inventeringen genomfördes 8-11 och 13 juli 2025 av Ingemar Södergren och omfattade eftersök arter som indikerar tidigare hävd samt successionsarter och olika typer av strukturer och spår som ger information om tidigare hävd och skogshistoriken i området. Inventering omfattade ett flertal av Länsstyrelsen utpekade områden i reservatet där man såg potential för skogsbete, framförallt i anslutning till äldre fåbodar. Vid inventeringen eftersöktes även specifikt stigar och den hävdgynnade floran kopplade till dessa. Utöver detta gjordes även några översiktliga inventeringar av delar av reservatet som Länsstyrelsen ansågs sig behöva en bättre överblick av, däribland de kvarvarande ängarna vid de gamla fåbodarna och Vältan. Under besöket noterades även eventuella felaktigheter i Natura-naturtypskartan över området. Utifrån resultatet från inventeringen sammanställdes beskrivningar över olika delar av reservatet samt ett förslag till möjlig framtida skötselindelning.

Geografi

Månsbergets naturreservat ligger 1 kilometer norr om Östra Ormsjö, cirka 2 mil nordväst om Dorotea i Västerbottens län.

Nybyggare, fåbodar och skogsbolag

Ormsjöområdet har varit bebott under tusentals år, vilket en mängd boplatser och fornlämningar har visat. En samisk befolkning fanns på platsen innan nybyggare börjat odla upp området, och vid Västra Ormsjö fanns ett lappskatteländ. Utöver renar höll samerna sannolikt andra även andra betesdjur, exempelvis getter, men påverkan på landskapet lär ha varit förhållandevis liten.

Den första nybyggaren i Östra Ormsjö kom år 1757, något senare än till Västra Ormsjö. En bouppteckning från Västra Ormsjö och från sent 1700-tal visar att två sönder fick ärva en häst, tre kor, två ungnöt, tio får och tre getter vardera, vilket ger en inblick i hur djuruppsättningen kunde se ut i området på den tiden.

Under 1800-talet fortsatte befolkningen i Östra Ormsjö att växa. Enligt sägnen ska finnar från Rörström ha hållit till på Månsberget redan i slutet av 1700-talet för att lära nybyggarna att svedja, men de första permanenta bosättningarna i Månsberg skedde omkring mitten av 1800-talet. En bouppteckning från 1867 i grannbyn Knaften visar att man vid den tiden hade två hästar, fem kor, en kviga, en kalv, tio får, sex lamm, åtta getter och två killingar. I Västra Ormsjö, var den uppodlingsbara jorden slut vid slutet av seklet, och gissningsvis gällde samma sak för Östra Ormsjö och Månsberg.

Det var huvudsakligen från slutet av 1800-talet som fåbodarna på Månsberget kom att användas. Vid år 1884 ska det ha stått sex bodar vid "Gammboern", i nordöstra delen av dagens naturreservat. Enligt Hellström m.fl. (1981) ska dessa ha kallats Månbergsbodarna och var 1890 fem till antalet. Omkring samma år anlades vårbodar på södra sidan av Ormsjön, vartefter fåbodarna på Månsberget primärt kom att nyttjas som höstbodas. Man körde över djuren på flottar och hämtade oftast hem dem så sent som i september. Vid sekelskiftet anlades ytterligare fåbodar omkring Månsberget, varav "Sjöströmsboern" och "Odlä" är belägna i reservatet.

Vid samma tid som fåbodbruket tog fart hade skogsindustrins rop efter virke nått fram till Ormsjötrakten. En av de tidigare generaldirektörerna på Domänverket ska som ung i slutet av 1800-talet ha arbetat som jägmästare på Kramfors AB fått nys om "de verkligt stora

skogarna” i Ormsjö. När han kom till byn ska ha han ha blivit ordentligt imponerad av trädens dimensioner. Vid avvittringen i Östra Ormsjö år 1885 fastställdes ägoförhållandena i skogen och bönderna tilldelades skog i förhållande till mängden jord de brukade, varefter skogsaffärer blev lättare att genomföra. Det gick såklart att sälja virke även tidigare, men det krävde att bönderna var överens. Redan på 1870-tal skrev bönder i Västra Ormsjö kontrakt om att leverera 6000 timmerstockar till ett skogsbolag. Därefter kom bönderna i byn överens om att börja flottningsrensa Västvattenbäcken, som rinner ut i Ormsjön 6 kilometer nordväst om Västra Ormsjö. Det är oklart när dessa stockar levererades, men år 1886 stämplades femhundra träd till försäljning. Beståndsåldern på det stora skogsområde som stämplingen ägde rum uppskattades till 200 år.

Avvittringen var egentligen bara ett första steg i laga skifte, vilket genomfördes 1889-1890 i Östra Ormsjö, varefter vi kan anta att omfattande avverkningar ägde rum eftersom virkespriserna var höga och skogen tillgänglig. I regel hade man dessutom endast fem år på sig att avverka den så kallade ståndsskogslikviden som skulle kompensera för olikheten i skogstillgången på de olika skiftena, vilket var fallet i Västra Ormsjö, och det drev på avverkningarna ytterligare. I början av 1890-talet gjordes stora timmerdrivningar på Rönnberget, ungefär 6,5 kilometer nordväst om Östra Ormsjö, och timmertransporterna ska ha gått via en basväg som löpte längsmed Månsbergets västra sida. Det var i samband med det som Norsk-Anders, som arbetade med avverkningarna på Rönnberget, kom på idén att välta ner timret för Månsbergets brant för att minska körsträckan. Därmed uppkom den timmervälta som ligger i reservatet och som kallas Vältan. I Västra Ormsjö skedde de största uttagen av skogen fram till år 1903 då virkespriserna sjönk. Den ”gyllene perioden” var förbi, även om skogsavverkningarna fortsatte i mindre skala och med sämre tillgång på det grövsta virket. Man kan anta att samma historia utspelade sig i Östra Ormsjö.

Den huvudsakliga fåbodepoken sträckte sig fram till 1920-talet, varefter fåbodarna användes i mindre utsträckning. Den sista som var i drift på södra sidan av Ormsjön användes fram till omkring år 1922. Men trots att den egentliga fåbodepoken var förbi fortsatte man ha djur på skogen och det finns berättelser från getare i Östra Ormsjö under 1920-talet vittnar om att det på den tiden var ”getare med kor, får och getter överallt i skogen”. Det var dessutom vanligt att hästarna gick löst på skogen och kunde gå tillsammans i stora flockar med upp emot 40 hästar från olika gårdar och byar. Hästarna släpptes ut i juni när vårbruket var klart

Getare vid Ormsjö strand 1933.

och hämtades hem på sensommaren. I Ormsjö hade man, till skillnad från andra byar, ingen som vallade dem. Detta var fortfarande vanligt på 1920-talet och kanske senare än så.

Även på 1930-talet var det vanligt att barnen gick som getare och vallade djur i skogen. Sommaren 1933 var mycket torr och den 9 juli bröt en skogsbrand ut i Ormsjöområdet. Berättelser från Ormsjö beskriver hur flera getare medan branden rasade gick ihop och drev en hjord på ett 50-tal kor samt ett 80-tal smådjur, kalvar, getter, får och grisar. Detta ger en bild av hur mycket djur det kunde vara på skogen, även om området som användes var stort och löpte från Ormsjön hela vägen upp mot Blaikfjället.

Att barnen gick som getare fortsatte in på 40-talet (muntligen, Karin Östman), men sedan fäbodriften upphört och mjölken såldes till mejerier blev det allt vanligare att betesmarker hägnades in och djuren hölls närmre gården. Omkring 1940 ska det fortfarande ha funnits 30 familjer i Östra Ormsjö som hade djur, men fyrtio år senare hade ingen i byn kvar sina mjölkkor. Den sista arbetshästen ska ha sålts i slutet av 70-talet. Inga-Greta Förare skriver 1979 att kor, får och getter från Månsberg och Östra Ormsjö "förr" betade på Månsbergets skogar, men att detta nu skedde i "ringa utsträckning".

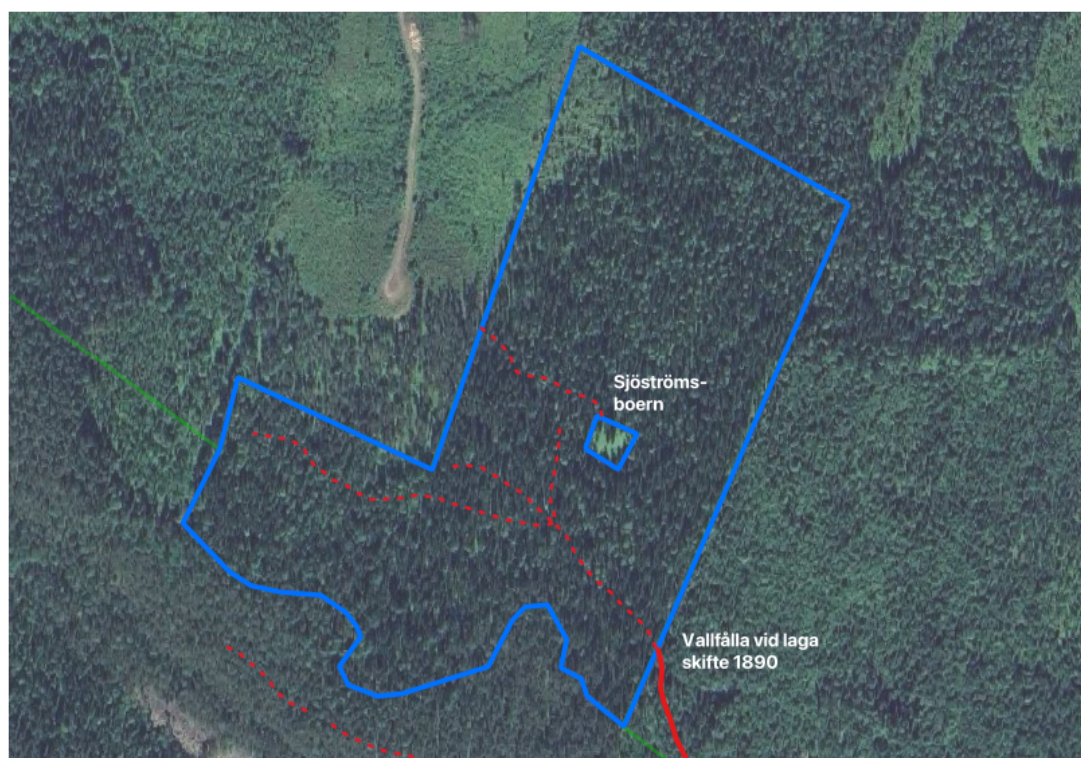

Timmerkörning i Ormsjötrakten. Årtal okänt.

Sjöströmsboern och omgivande skog

Bakgrund

Fäboden ligger i norra delen av reservatet och uppfördes omkring sekelskiftet 1900 av Johan-Otto Forssgren som levde 1868-1931. Den kallades då Jannesboern, men när svärsonen Ernst Sjöström från tog över fäboden började den istället kallas Sjöströmsboern. Enligt uppgift fanns endast en fäbod på platsen.

Beskrivning av skogen

Skogen runt Sjöströmsboern består av granskog med varierande inslag av framförallt lövträd, men i mindre utsträckning även tall. Lövinslaget kan bitvis vara tämligen stort, ibland med sälg och/eller björk. Det finns även asprika partier och det stora lövinslaget gör att området hyser en stor mängd lokaler med lunglav och olika *Nephroma*-arter. På gran växer garnlav spridd i området. Den rumsliga strukturen varierar i området och även om skogen överlag är sluten finns både mindre gläntor och något glesare partier att finna här och där.

Fältskiktet utgörs huvudsakligen av blåbär med inslag av lågört, men i partier med rörligt markvatten förekommer även högorter. Utpräglad högortervegetation finns bland annat i ett stråk söder om om fäboden. Norr om fäboden är marken mer fuktig och torta växer spritt i området. Där finns även vitmossa insprängt i markskiktet, som annars i regel domineras av hus- och väggmossa. Förekomster av exempelvis grönkulla och kransmossa vittnar om att det finns ett visst kalkinslag i området, även om det inte sätter en tydlig prägel på området.

I buskskiktet återfinns nästan uteslutande granföryngring, men enstaka enbuskar kan fortfarande påträffas här och där. Ett mindre stormhygge är beläget i nordvästra delen.

Biologiskt kulturarv och övriga spår

Skogen saknar idag tydlig betesprägel, men det förekommer en mängd strukturer som vittnar om tidigare brukande. Vid laga skifte år 1890 är marken från ungefär 50 meter söder om ängen och norrut till reservatsgränsen klassad som granskog medan området söder om denna

Stamkvistad gran längsmed överväxt gammal stig.

I området finns fortfarande en del gläntor även om större delen är förhållandevis tät.

gräns är beskriven om *gran och tallskog* respektive *tall och granskog*.

Rikliga förekomster av pionjärträd som björk, sälg och asp vittnar om en igenväxning från ett ljusare tillstånd. Det är även vanligt med ljustråd av framförallt gran som har rikligt med döda grenar långt ner på stammen. Det förekommer även partier med förhållandevis ung skog som tyder på tidigare luckor, tillfälliga eller mer permanenta. Vissa punkter och mindre områden har fortfarande en relativ gleshet eller småskalig luckighet som inte är uppkommen av vindfällan. Här och där kan även döda enar påträffas samt både aktiva och övergivna myrstackar, vilket indikerar ljusare skogsmiljöer. I området finns även ett flertal potentiellt betesskadade granar.

Äldre avverkningsstubbar påträffades spritt i området. Ett fåtal av dessa, vilka påträffades i sydvästra delen, har brandljud som vittnar om skogsbrand i äldre tider. Till följd av tidigare avverkningar finns förhållandevis lite död ved i området. Äldre träd av huvudsakligen gran förekommer dock utspritt i området och ny död ved kan därför förväntas inom en inte allt för avlägsen framtid.

Lågörter förekommer spritt i området, bland annat björkpyrola, vitpyrola, ögonpyrola, ekorrbär, hönsbär, vårfryle, skogskovall, spindelblomster och ärenpris. De högörter som förekommer i området utgörs främst av torta, kärrfibbla, nordisk stormhatt, brudborste och skogsnäva. Möjliga spår av bete utgörs av enstaka flerstammiga lövträd och till synes betesskadade granar.

I övrigt förekommer spår av nävertäkt och granar med avhuggna kvistar. En stubbe med oklara inhack påträffades också, vilka möjligtvis skulle kunna vara steg för att kunna klättra.

Det bitvis glesa trädskiktet och rikliga uppkomsten av lövträd lär sannolikt vara en följd av de kraftiga dimensionsavverkningar som gjordes i området omkring sekelskiftet. Att området betats under lång tid bidrog sannolikt till en kraftig lövföryngring i samband med att betet upphörde under 1900-talet.

Den allmänna örtrikedomen bör kanske framförallt tillskrivas kalkförekomster och rörligt markvatten även om flera av växtarterna även kan räknas som betesgynnade. Förekomsterna av exempelvis grönkulla bör dock i någon mån kunna ses som en rest från skogsbetesepoken.

Stigar

I området påträffades en stig som leder från Anders Forssgrens gård i väster och i nordvästlig riktning mot Sjöströmsboern. I sydöst går den i en befintlig modern körväg utanför reservatet, men min bedömning är att det sannolikt gick en äldre stig i åtminstone delvis samma sträckning. När stigen kommer in i reservatet igen blir den mindre och svårare att urskilja. Vid Laga skifte är platsen där stigen möter reservatsgränsen markerad som "vallfälla" (se områdeskarta). Den löper vidare 120 meter åt nordväst och delar sedan upp sig i tre mindre och ottydliga stigar. Längs med dessa finns granar med avhuggna och avsågade grenar med jämna mellanrum, vilket gör dem lättare att följa. En går rakt västerut mot reservatsgränsen, en åt nordväst och en norrut. Efter en stund blir samtliga dock för ottydliga för att följa och löses upp. Längsmed stigarna förekommer en rad arter som kan vara gynnade av både bete och tramp, däribland ärenpris, vitpyrola, björkpyrola, ögonpyrola, daggekåpor och grönkulla.

En liten fyrhjulingsstig som används av Länsstyrelsen vid slåtter ligger från vändplanen i nordväst till fäbodvallen.

Skötsel och restaurering av fäbodskog

Vid eventuell restaurering av området krävs en tydlig referensperiod. Om syftet är att återskapa en karaktär av *fäbodskog* eller *betespräglad skog*, hänvisas vi till ungefär tiden när befolkningsmängden ökat efter de första nybyggarna, alltså från 1800-talet till mitten av 1900-talet. Man behöver då även ta ställning till om de industriella avverkningarna omkring förra sekelskiftet hör till det landskapet. Naturvårdsändamålen med en sådan skötsel syftar i första hand till att skapa en mer ljusöppen skog och en hävdgynnad flora.

Åtminstone delar av området lämpar sig för restaurering av mer betesprägel. Dessa delar är i huvudsak de partier som har frisk eller torr mark. Detta exkluderar nordöstra delen av området som är förhållandevis sankt med vitmossa i markskiktet samt stormhygget i nordväst. Restaureringen kan förslagsvis omfatta viss utglesning av gran och björk, medan sälg och asp

kan lämnas till förmån för rikbarksarter. Åtgärder i trädskikt bör i första hand göras i anslutning till fåbodemiljön och längsmed de spår av äldre stigar som påträffats området, detta eftersom hävdgynnade arter i högre grad lever kvar längsmed dessa. För att få en tydligare bild huruvida området ska vara prioriterat för restaurering av betespräglad skog bör en marksvampsinventering med fokus på kalkgynnade arter göras.

Hänsyn vid restaurering

Ett återinfört bete riskerar att missgynna området högrötsflora med bl.a. torta och stormhatt. Utbredningen av utpräglad högrötsflora är dock förhållandevis begränsad, och är huvudsakligen lokaliserad till ett mindre stråk sydöst om den öppna fåbodemiljön. Påverkan på lövföryngring lär vara begränsad eftersom det i stort sett inte sker någon lövföryngring i området idag. Om träd tas ner i syfte att skapa en ljusare miljö bör äldre träd undvikas och de avverkade träden lämnas i skogen, detta eftersom det råder viss brist på gamla träd och död ved. Att skogen har viss brist på utpräglade naturskogskvaliteter gör området desto mer lämpligt för restaurering eftersom det är färre värden att ta hänsyn till.

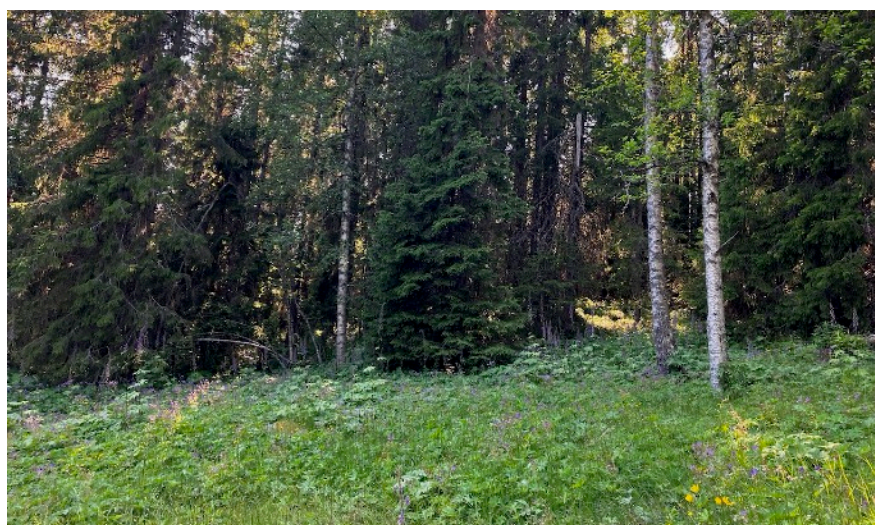

Hackmärken i gammal tallstubbe.

Ängsmarken

Slätterängen som hör till Sjöströmsboern har sannolikt varit i bruk huvudsakligen från dess att fåboden anlades omkring år 1900 tills dess att fåboddriften lades ner under första halvan av 1900-talet. Den finns inte markerad på Laga skifteskartan från 1890.

Ängen kan med fördel utvidgas något och träd kan tas ner i syfte att öka ljusinsläppet. Prioriterat är att röja och avverka mindre träd (framförallt gran) fram till de överväxta stenrösen som finns i väster och nordöst. Brynen kan glesas ut genom att i första hand ta ner yngre granar. Om ambitioner och resurser finns skulle ängen kunna utvidgas söderut ner mot en stor säl med lunglav, som med fördel kan friställas.

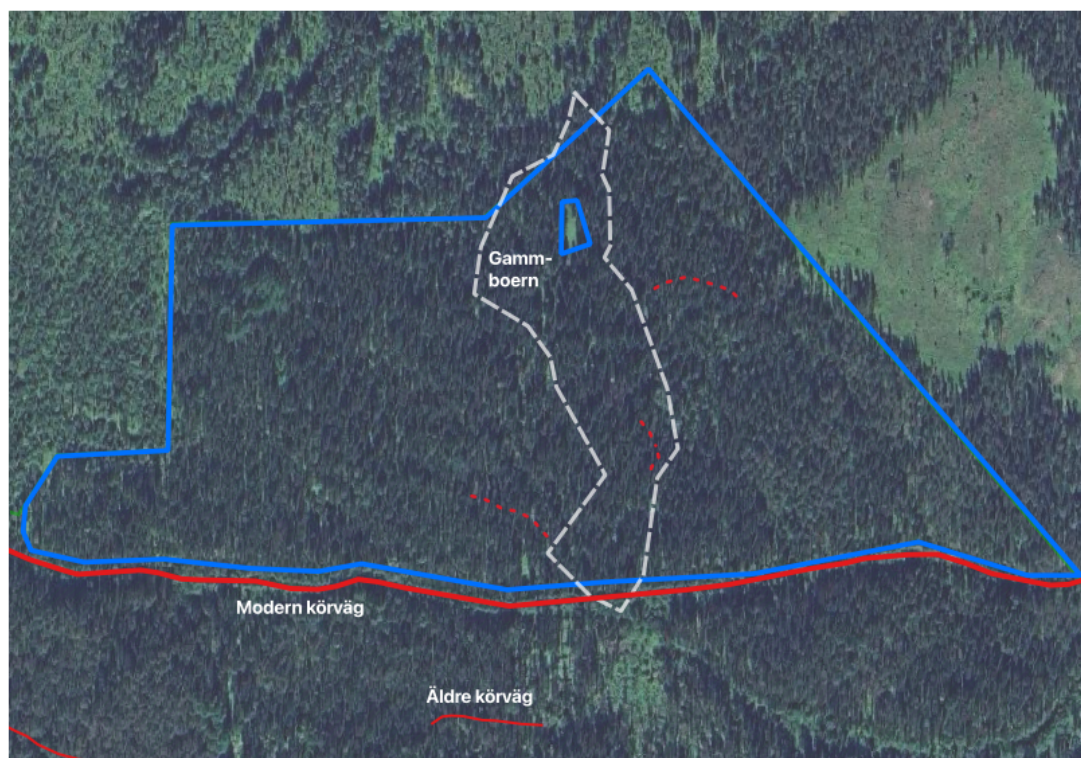

Sjöströmsboern i förgrunden och brynet där man med fördel skulle kunna öppna upp något.

Gammboern och omgivande skog

Bakgrund

Vid slutet av 1800-talet ska det ha stått fem till sex bodar vid "Gammboern" eller "Månsbergsbodarna" som de också kallats. Själva fåbodvallen var vid laga skifte knappt 3 hektar stor och löpte från reservatsgränsen i norr ner till den nyare körvägen. Öster om detta område löper en liten bäck, som med de närmaste metrarna längsmed bäcken är beskriven som "betesdal" vid laga skifte.

Beskrivning av skogen

Området avgränsas med den nya körvägen i söder och reservatsgränsen i norr. Vidare kan man dela upp detta område i tre delar: den ursprungliga fåbodvallen samt skogarna öster respektive väster om denna (se Skötselområden 2 och 3, s. 43). Området i stort är kraftigt grandominerat, bitvis med inslag av tall, asp och björk och enstaka sälgar. Ett större asprikt parti finns i nordväst och mer björkinslag finns i det sumpiga områden öster om den ursprungliga fåbodmiljön. Tallar förekommer mycket sparsamt och återfinns framförallt i de södra delarna. Granticka påträffades på två platser i området och garnlav är spridd på gran i hela området. Skinnlav påträffades på en asp i sydöst.

Här och där finns små glesa partier som drabbades av den senaste stormen där det ligger rikligt med vindfällen. Andra delar är har bibehållit en äldre gleshet och luckighet.

Fältskiktet varierar mycket i området. I väster är stora delar risdominerade med örtrika svackor, delvis med högorter och arter gynnade av rörligt markvatten. I området som utgörs av den ursprungliga fåbodvallen är foran mer örtrik och bitvis tydligt betespräglad med kruståtel och vårbrodd. Här förekommer även pyrolor rikligt, och även högorter knutna till rörligt markvatten som brudborste, kärrfibbla, nordisk stormhatt, ormbär och svart trolldruva. Det östra området inventerades inte utöver i närheten av den ursprungliga fåbodvallen och i sydöst, men är likartad övriga områden bortsett från de sumpigare partierna längsmed bäcken.

Biologiskt kulturarv och övriga spår

Den ursprungliga fåbodvallen är idag en av de miljöer som idag har tydligast betesprägel, med förekomster av luckor och glesa eller halvöppna partier där det finns en tydligt inslag av kruståtel och vårbrodd. Här förekommer även rikligt med döda enar som vittnar om tiden då området var betydligt öppnare. Det förekommer även enstaka ljusträd och träd uppvuxna i tidigare bryn eller luckor, framförallt granar. På södra sidan av den öppna ängen är skogen dessutom både förhållandevis ung och likåldrig, möjligtvis planterad. Omkring området finns även ett flertal förmodat betesskadade granar.

Skogarna öster och väster om en ursprungliga fåbodvallen beskrevs nästan uteslutande av granskog vid laga skifte år 1890 medan området sydöst om fåbodvallen klassades som *gran och björkskog*.

Västra området är idag, bortsett från grandominansen, förhållandevis heterogent och har både luckor, ljusträd och glesare partier samt bitvis en örtrikedom, men det är trots det inte betespräglad. Pionjärträd som björk, asp och enstaka sälgar vittnar om föryngring i öppnare skog, men eftersom det även förekommer äldre avverkningstubbar i området kan det mycket väl vara en följd av avverkningarna omkring förra sekelskiftet. Samma sak gäller det östra området. I båda dessa områden finns dock partier med gammal granskog som bevarats. De äldre avverkningarna har dock lett till att död ved förekommer i betydligt mindre utsträckning än man kan förvänta i motsvarande produktiva naturskogar. I norra delen av östra området finns även ett flertal misstänkt betesskadade granar.

I övrigt kan nämnas att underivol påträffades i en näringsrik svacka i den sydvästra delen av skogen, vilket i princip var det enda fyndet av arten som inte gjordes på eller i anslutning till före detta inägomark.

Den ursprungliga fåbodvallen är idag bitvis luckig, gles och betespräglad till följd av en utdragen och heterogen igenväxning, medan glesare partier i omgivande skog troligtvis

Glänta med betespräglad vegetation på den igenväxta fåbodvallen.

snarare härrör från avverkningarna vid förra sekelskiftet. Den allmänna örtrikedomen bör främst tillskrivas kalkförekomster och rörligt markvatten, medan partier med grässvål och vårbrodd är en rest från fäbod- och skogsbetesepoken. Likt området runt Sjöströmsboern är lövinslaget i östra och västra områdena sannolikt en följd av både de äldre avverkningarna och ett upphört bete. Fyndet av underviol indikerar svagt bete efter som arten är beteskänslig, men arten kan mycket väl ha spridit sig dit under senare tid med tanke på de anmärkningsvärt rika förekomsterna mindre än 300 meter i sydväst och sydöst.

Stigar

Vid laga skifte ska det ha funnits en stig som gick längsmed Gammboerns västra sida. Denna stig började från den äldre körvägen i söder och gick i mer eller mindre nord-sydlig riktning. Norr om Gammboern ska stigen ha fortsatt norrut upp på berget mot Bodmyran. Jag kunde inte hitta denna stig i fält, men det är inte omöjligt att den går att finna med en georefererad skifteskarta.

En del av en äldre körväg påträffades dock söder om Gammboern, i slutningen mellan den äldre körvägen som löper österut från Forssgrens gård och den nya körvägen. Denna väg var terrasserad, vilket indikerar att det troligtvis är fråga om en väg för timmerdrivning som anlagts eller förbättrats i samband med avverkningarna efter laga skifte. Den kan dock mycket väl ha använts för att köra hem hölass. På stigen finns nämligen ett flertal ängsväxter, däribland prästkrage, smultron, underviol, ärenpris och teveronika. Söderut blev vägen svår att urskilja när terrasseringen upphörde och norrut gick den inte att följa på grund av den begränsade framkomligheten på stormhygget.

I övrigt identifierades endast tre mindre misstänkta stigsnuttar, som kan vara äldre vall- eller djurstigar. De var dock så pass svåra att urskilja att det likaväl kan vara fråga om nyare djurstigar. Därmed är det vanskligt att avgöra huruvida arter som ärenpris, ögonpyrola och spindelblomster, vilka påträffades längsmed den sydvästra av dessa möjliga stigar, är en följd av historisk markanvändning eller områdets givna markförhållanden.

Skötsel och restaurering av fäbodskog

Eftersom rester av betesprägel framförallt finns kvar inom den igenväxa fäbodvallen kan eventuella restaurering- och skötsel åtgärder med fördel koncentreras i detta område.

Åtgärderna kan förslagsvis bestå av att återinföra bete samt att glesa ut trädskiktet och skapa luckor. Avverkningar bör prioriteras i anslutning till partier där betesprägelns finns kvar, i täta likåldriga granbestånd och vid träd som man vill friställa, exempelvis gamla träd, ljusträd eller lövträd. Åtgärderna bör resultera i något som liknar en fäbodskog inom och i anslutning till den före detta fäbodvallen. Eftersom det finns skyddsvärda mykorrhizabildande marksvampar knutna till gran i skogen som angränsar till den före detta fäbodvallen för man vara försiktig vid avverkning av gran. Ytterligare inventeringar bör göras innan åtgärder planeras.

Körbläcka längsmed äldre körväg söder om den moderna körvägen. .

Betesskadad gran öster om Gammboern.

Glänta i skogen sydväst om den före detta fäbodvallen.

Ängen

Idag utgörs ängen endast av en mindre långsmal yta som öppnar sig i skogen, omgiven av frodiga granar. Historiskt sett ska ängen dock ha varit betydligt större, och omfattade 2,8 hektar från reservatsgränsen i norr ner till den nya körvägen i söder (se områdeskarta). Denna beskrivning avser den yta som fortfarande är öppen.

Vid en översiktlig inventering tycks ängsmarken sakna högre naturvärden med avseende på floran. Fältskiktet domineras av blåbär och lågörter med inslag av gräs, bland annat vårbrodd och kruståtel. Örterna utgörs huvudsakligen av ängskovall, ekorrbar, spindelblomster och skogsstjärna. Även gullris förekommer spritt på ängsmarken. I framförallt den nedre delen finns även inslag av frisk- och högörter, däribland skogsnäva, smörblomma, rödblåra och smörbollar.

I mitten av området finns en bar och något stenig yta, vilket tyder på att en byggnad stått på platsen. Längsmed ängens utkanter finns mindre stenrösen, som till viss del är framröjda. I ängens övre del finns två stenar som kan indikera en äldre gräns, alternativt ha använts för att stötta gårdsgårdsstörrar. Runt ängens kanter finns ett flertal döda enar som vittnar om ljusare tider. Vid dessa finns idag ofta uppvuxna granar.

Huruvida ängen bör prioriteras att skötas med avseende på dess nuvarande ekologiska värden hänger kanske på om det finns kvar en rik ängsunga på platsen, vilket kan motivera återupptagen hävd. Å andra sidan finns ingen kraftig igenväxning, vilket innebär att det krävs ganska små åtgärder för att hålla området öppet. Ängsmarken hyser ingen uppenbart beteskänslig flora, och skulle därför med fördel kunna hävdas i form av bete tillsammans med omgivande marker.

Den del av Gammboern som fortfarande är öppen domineras av blåbär och lågörter med inslag av gräs, bland annat vårbrodd och kruståtel.

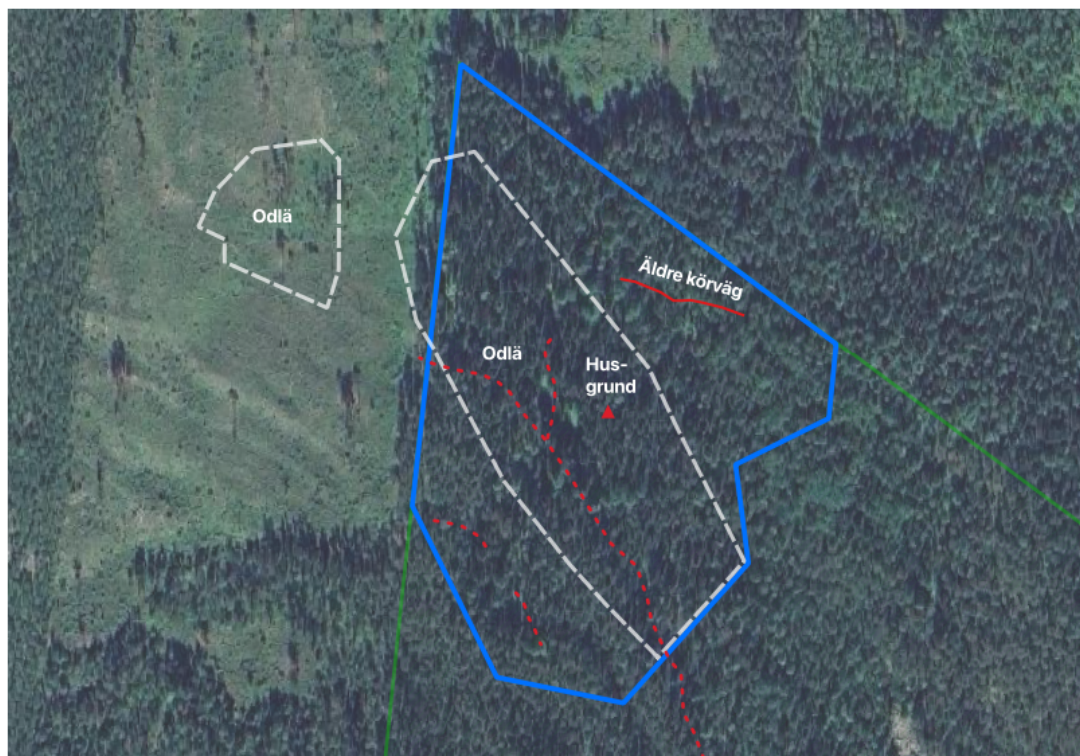
Odlä och omgivande skogsmark

Bakgrund

Odlä bestod vid laga skifte av två inhägnade områden i skogen väster om Månsberget. Det östra av dessa två odlingsområden var ungefär 2,5 hektar och ligger idag inom reservatet, medan det västra endast omfattade en halv hektar och ligger utanför dagens reservatsgräns. Fortsatta beskrivningar behandlar därför bara det östra av dessa två områden och angränsande skog.

På skifteskartan finns två byggnader markerade i inhägnaden. Ungefär hälften av marken nyttjades vid den tiden till ängsmark medan resterade delar beskrevs som bete, åker samt tallbacke eller tallskog och i viss mån även "blandad skog". Omkring förra sekelskiftet anlades en fäbodstuga på platsen, vilket indikerar att området använts under fäbodepoken, även om det även ska ha bott backstugusittare och torpare vid Odlä. Min bedömning är att den lämning som är registrerad i Riksantikvarieämbetets Fornsök har fel geometri och ligger något söder om Odlä.

Skogen mellan Odlä och dagens reservatsgräns i nordöst samt skogen öster om området beskrevs vid laga skifte som tallskog. Skogen söder och väster om området beskrevs som tall- och granskog.

Beskrivning

Idag är den gamla ängs- och åkermarken i Odlä igenvuxet med gran, asp och andra lövträd, varav vissa partier är mycket asprika. I vissa delar finns även rikligt med vindfällen efter den senaste stormen i området. Eftersom området saknar diken och stenmurar och löper en bit upp i östra sluttningen är det något svåravgränsat i fält. Fältskiktet är mycket frodigt, med bland annat hundkex, trolldruva, smörbollar, liljekonvalj, brudborste, underviol, kransrams, nordisk stormhatt, flädervänderot, tibast och rödblåra m.fl.

Angränsande skogar i nordöst är grandominerade med rörligt markvatten och mycket frodiga där både stråk och större partier med högrötsvegetation förekommer. Fältskiktet har

En mindre del av Odlä är fortfarande öppen och domineras av nordisk stormhatt.

även inslag av lågörter, med bland annat björkpyrola och vitpyrola. Floran hyser kalkindikatorer som svart trolldruva, kransmossa, skogstry och vispstarr.

Stuplav påträffades på två sälgar öster om den före detta öppna marken och granticka noterades på en levande gran i den frodiga sluttningen. I nordöstra hörnet utgörs skogen av sekundärskog uppkommer efter avverkningar på 1960-talet.

Biologiskt kulturarv och övriga spår

Det biologiska kulturarvet runt Odlä utgörs huvudsakligen av igenväxningsvegetation efter att hävden upphört. Det består framförallt av aspbestånd samt säl och björk. I området finns även partier som fortfarande är förhållandevis öppna och här och där står ljusträd, framförallt granar, men även en del större lövträd. Eftersom timmertransporterna både innan och efter Vältans tid ska ha gått genom Odlä, kan vi anta att skogarna omkring Odlä påverkats förhållandevis mycket av avverkningarna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Eftersom området har både rörligt markvatten och är mycket näringsrikt är det svårt att avgöra vad som är kopplat till hävd respektive de givna förhållandena. Arter som hundkex, rödblåra, smörboll, liljekonvalj, rölleka, grässtjärnblomma, häckvicker, prästkrage och gulvial bör dock kunna betraktas som biologiskt kulturarv och rester efter huvudsakligen ängsbruk. Att beteskänsliga arter som underviol finns i området tyder på att floran är mer kopplad till inägomark än bete. I backarna förekommer dock mer

Örtrik flora med skogsnäva, häckvicker och underviol på den igenväxande ängsmarken.

Slänten nordöst om Odlä är grandominerad med inslag av pionjärträd som björk och sälg.

betesgynnade arter som vårbrodd, ängsfryle och vispstarr.

I Odlä finns även rika förekomster av norna, en art knuten till barrskog med bonitet och rörligt markvatten. Nornan har sannolikt inte gynnats av varken åkerbruket eller ängshävden i området, utan lär snarare ha gynnats av den upphörda hävden. Det är inte otänkbart att arten överlevt brukningsepoken i små numerär för att sedan sprida sig efter den upphörda hävden. Den kan dock till viss del ha gynnats av den utglesning av skogen samt markstörning som lär ha skett medan Odlä var i bruk.

I övrigt påträffades husgrunden till det norra av de två hus som syns på laga skifteskartan. Grunden är cirka 5x5 meter med en raserad murstock i norra hörnet. Stenarna är mossbelupna och det växer delvis gran på lämningen. Bredvid grunden står ett ljusträd i form av en gran med grova döda grenar långt ner.

Stigar

För stigarna som leder söderut från Odlä, se Odlädalen. Förutom den stig som tycks gå rakt genom Odlä påträffades även en mindre stig som löpte en bit uppför branten norrut innan den upplöstes. En del av en äldre körväg påträffades i slänten mellan Odlä och reservatsgränsen i öster. Stigen var brant och terrasserad, vilket kan indikera att det är den stig som använts vid timmerdrivningen som gick genom Odlä. I de branta parterna är marken torr och näringsfattig i jämförelse med svackan vid Odlä, och här påträffades kattfot och gaffelbräken.

Skötsel och restaurering av fäbodskog

Den mer skyddsvärda kärlväxtfloran med exempelvis norna, underviol, kransrams, tibast och svart trolldruva behöver inte bete för sin fortlevnad i området. Denna är snarare knuten till hög bonitet, rörligt markvatten och kalkförekomster. Återupptagen hävd kan snarare ha en negativ effekt på dessa arter. Området bör av den anledningen inte vara prioriterat för restaurering av fäbodskog. Andra riktade naturvårdsåtgärder för att gynna exempelvis nornan

kan dock med fördel genomföras, exempelvis sparsam röjning och avverkning för att behålla en gles skog. Det har tills viss del redan skapats på grund av sentida stormfällningar. För att motivera bete i skogen eller restaurering av ängsmarkerna i Odlä skulle ytterligare artfynd behövas, i synnerhet skyddsvärda ängssvampar och skogslevande marksvampar.

Terrasserad och brant stig nordöst om Odlä som sannolikt använts som körväg i äldre dagar. På stigen växer bland annat kattfot och gaffelbräken.

Odlädalen

Bakgrund

Området, som jag valt att kalla Odlädalen, utgörs av en långsmal svacka mellan två åsryggar och löper i nordvästlig riktning från en gransumpskog i sydöst upp till Odlä. En stig har åtminstone bitvis löpt genom dalen till från den närmsta gården nedanför Vältan och upp till Odlä. Vid laga skifte är dalen beskriven som "tall och granskog". På 1960-talet var en stor del av skogen som angränsar till dalen i nordöst avverkad. Även dalen var då öppen, men det är oklart om även den avverkades då, eller om den redan var öppen.

Beskrivning och biologiskt kulturarv

Odlädalen utgörs idag av mycket gles och luckig granskog med inslag av lövträd, bitvis öppen, och med mycket frodigt fältskikt. Endast en äldre tallstubbe noterades i svackan, belägen något söder om Odlä, men det kan mycket väl finnas fler som var dolda av den höga vegetationen. Föryngringen utgörs huvudsakligen av gran. Luddlav och lunglav påträffades på sälgar som växer i dalen.

Fältskiktet är präglad av rörligt markvatten och kalk med både högorter, lågorter, utpräglade kalkarter och ängsflora. Bland högorterna återfinns här bland annat flädervänderot, älgört, midsommarblomster, ormbär och nordisk stormhatt. De utpräglade kalkindikatorer som förekommer här är guckusko, grönkulla, tibast, kransmossa och underviol. Lågorter som stenbär, bergslok, vitpyrola, liljekonvalj och smultron bör i huvudsak vara knutna till det rörliga markvattnet, men det förekommer även mer hävdgynnade arter som ormröt, maskrosor, daggkåpor, kattfot och ärenpris samt mer ängsassocierade arter som hundkex, rödblåra, smörbollor och prästkrage.

Stigar

Den stig som på laga skifteskartan löper från Odlä och sydöst genom dalen grenar sig efter drygt 100 meter, varefter den norra stigen löper över en ås medan den södra går i dalen.

En sträcka där Odläddalen är något smalare och yngre granar växer bland den frodiga vegetationen.

Medan den norra går vidare till gården nedanför Vältan så löper den södra genom gransumpskogen sydväst om dalen och vidare mot reservatsgränsen i öster. Den södra är på skifteskartan tydligt större och utgjordes troligtvis av en enklare körväg.

Den norra stigen är idag relativt tydlig i ungefär 200 meter, men blir därefter för otydlig för att följa. Fältskiktet var huvudsakligen risdominerat och saknade den rika flora som återfinns i andra delar av reservatet. Den södra stigen går att följa i ungefär 150 meter från reservatsgränsen i öster, men blir sedan svår att urskilja när det löper över gransumpskogen. I svackan är stigen bitvis otydlig på grund av den höga vegetationen, men går åtminstone att följa ungefärligt utan problem.

Arter som ärenpris, ormrot, daggekåpor och grönkulla kan vara gynnade av trampet längsmed körvägen i dalen. De ängsassocierade arterna kan möjligtvis komma av hötransporter från Odlä (om så har skett). Nere i gransumpskogen saknades utpräglad ”stigflora”, även om både guckusko och tvåblad växer i närheten av där stigen bedöms ha gått.

Det är därmed oklart om dagens öppna förhållanden är en följd av den direkt angränsande kalavverkningen som syns på flygfotot från 1965, eller det är att betrakta som ett mer historiskt tillstånd.

Ekologiska värden, skötsel och restaurering

De idag kända naturvärdena i området är framförallt knutna till den örtrika och kalkgynnade floran samt lavar på säl. Några av de mer sällsynta och skyddsvärda kärleväxterna är guckusko och underviol. En måttligt markslitage tycks gynna guckuskons spridning och igenväxning av halvöppen mark missgynnar arten på sikt eftersom blomningsfrekvensen minskar. Bete kan åtminstone tillfälligt gynna arten, men missgynnar å andra sidan underviol. Min bedömning är att en skötsel anpassad till guckusko även kan vara gynnsam för en stor mängd av de andra arter som förekommer i området. Skötseln kan bestå av att

försöka behålla den halvöppna karaktären i dalen genom selektiv röjning av uppväxande träd med förhållandevis lång tid mellan åtgärderna. Vid eventuella röjningar bör såväl gran som lövträd sparas. Om bete ska förekomma i området bör det vara sent och extensivt för att ha positiv effekt på de mer skyddsvärda arterna.

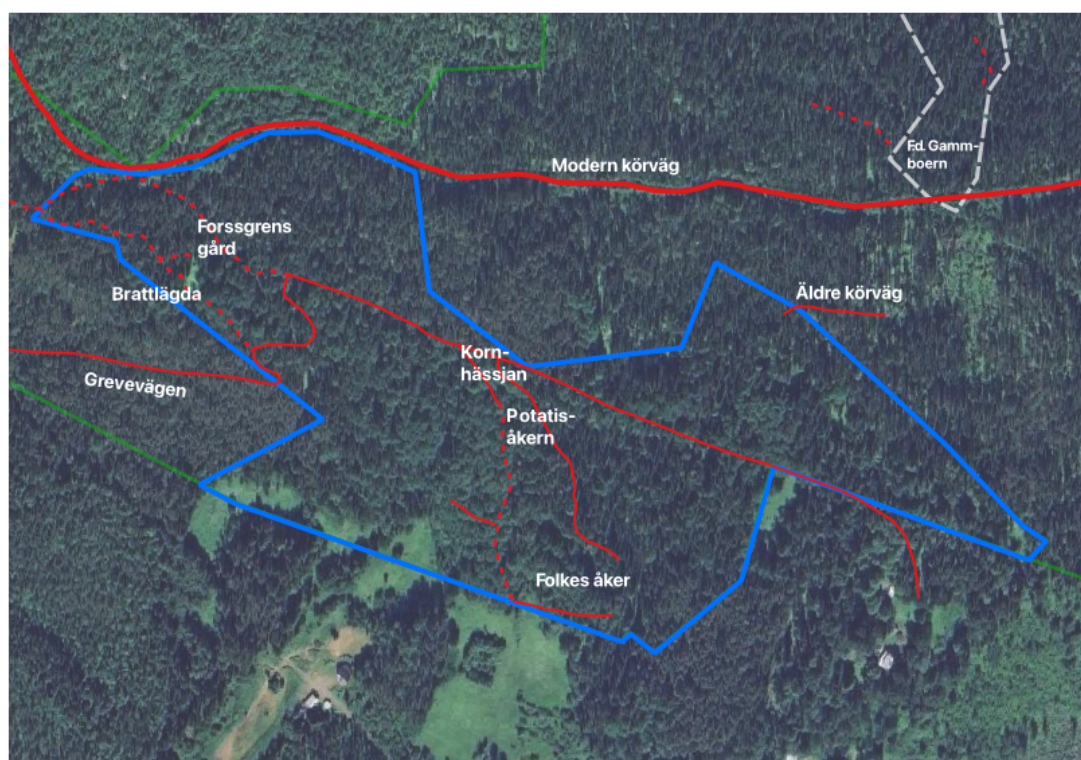
Över: Otydlig stig genom den ängsartade floran. Nedre: Guckusko vid sidan av en gran.

Forssgrens gård med omgivningar

Bakgrund

Området omfattar ungefärligt före detta inägomarker och mellanliggande skogsbackar som till hörde Forssgrens gård och delar av angränsande gårdar. Huvudbyggnaden och ladugården låg öster om Vältan ovanför en liten åkermark kallad Brattlägda. Gården köptes av folkskolläraren Anders Forssgren och hans fru Sara Lovisa Forssgren år 1860. Fastigheten Månsberg 1:6, som har en särskild skötselplan i gällande reservatsbeslut, tycks vara en produkt av av Anders Forssgren sålt gården till Kramfors AB, men fick senare tillbaka en ägostyckning till familjen. Vid laga skifte 1890 står skogsbolaget som ägare. Anders dog år 1900 varefter Sara Lovisa och söner bodde kvar en stund innan de flyttade ner i byn. Ladugården revs 1925 och boningshuset fyra år senare. Eftersom större delen av området utgörs av inägomarker har området historiskt sannolikt saknat en tydlig betesprägel. Inägomarkerna kan dock ha efterbetats sent på säsongen efter skörd och slåtter. Stora delar av området verkar ha varit förhållandevis igenvuxet redan i mitten av 1960-talet, i synnerhet ängsmarkerna.

Den stig som leder upp till gården kallas ”Grevevägen” och ska tillsammans stigen som fortsätter österut från gården vara grävd av Anders Forssgren och hans söner. Grevevägen syns inte på laga skifteskartan, utan då verkar stigarna längre österut fortfarande användas.

Beskrivning av biologiskt kulturarv och naturvärden

Vid inventeringen eftersöktes i huvudsak de äldre stigar som går genom området även om jag gick även in i vissa av de igenväxta åker- och ängsmarkerna. Det biologiska kulturarvet utgörs huvudsakligen av lövträd som vuxit upp i det igenväxande odlingslandskapet, döda enar, ljusträd som nu står skuggade, träd som stått i anslutning till tidigare bryn eller gläntor samt en örtrik och delvis hävdgynnad flora längsmed områdets stigar. I området påträffades även gamla avverkningsstubbar lite här och där. Det enda området som fortfarande är tydligt öppet

är ”Brattlägda”, i anslutning till där själva gården låg. Även ”Folkes åker” är till viss del öppen.

Ofta är de igenväxa åker- och ängsmarkerna beväxta med asp och en mycket frodig högortsvegetation som domineras av nordisk stormhatt. De flesta aspar är sannolikt under hundra år, men det finns trots det ett flertal individer med stor aspticka. Björk, sälg och i viss mån även gråal förekommer utspritt i området, varav framförallt vissa björkar och sälgar är äldre, där den senare utgör lokaler av nephromor och pulmonarior.

Stigen österut från Forssgrens gård har en rik flora.

Större delen av området har rörligt markvatten, är kalkrikt och/eller näringsrikt, vilket gör att det finns en naturlig örtrikedom av både låg- och högörtstyp med bland annat liljekonvalj, ögonpyrola, ormbär, smultron, kärrfibbla, midsommarblomster, spindelblomster, lundarv, skogsfibblor och flädervänderot. Till de mer tydlig kalkkrävande arterna återfinns exempelvis tibast, kransmossa, vispstarr, svart trolldruva och underviol.

Vissa arter tycks vara rester från ängsmarkerna eller igenväxande åkermarker och kan i högre utsträckning betraktas som biologiskt kulturarv, där ibland hudkex, rödblåra, teveronika, grönkulla, smörblomma, vitklöver och prästkrag. Dessa är i mycket hög grad koncentrerade till de stigar som finns i området. Antingen är de gynnade av markstörningarna vid stigarna och det något högre ljusinsläppet, eller så har de tack vare markstörningarna lyckats hänga kvar i dessa mer ängsartade miljöer medan omgivande landskap återgått till skog.

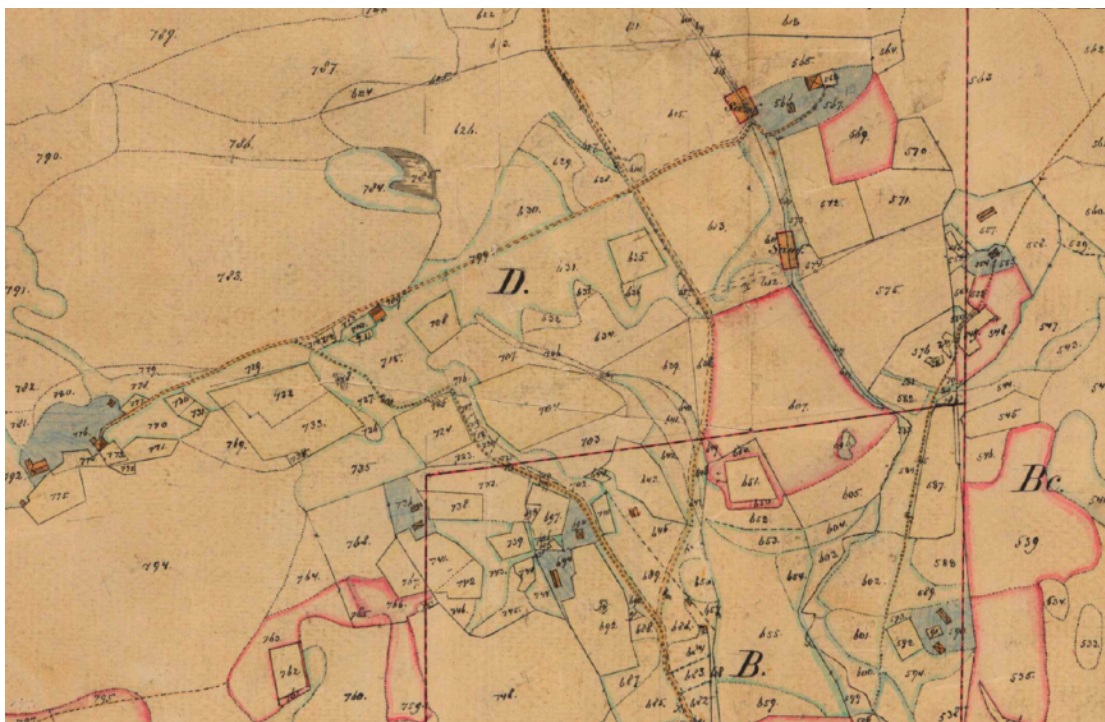
I övrigt förekommer spår efter nävertäkt förhållandevis rikligt i området, varav åtminstone några lär vara av det äldre slaget.

Stigar

I området finns ett flertal stigar. Grevevägen leder från reservatsentrén upp till Forssgrens gård och sedan vidare mot Vältan. Ytterligare en grävd väg leder österut från Forssgrens gård

"Folkes åkern" i sydöstra delen av området som fortfarande är delvis öppen.

Området omkring Forssgrens gård vid laga skifte år 1890. Söder om den raka vägen som går i väst-östlig riktning ligger ett lapptäcke av ängs- och åkermarker samt mellanliggande mindre skogsbackar. Även norr om vägen finns ängsmarker. Källa: Laga skifteskarta 1890, Lantmäteriet.

hela vägen till reservatsgränsen. Dessa två stigar hyser en mycket rik och till viss del både ängsartad och betesgynnad flora där följande arter är nämnvärda: smultron, björkpyrola, vitpyrola, grönpyrola, ögonpyrola, midsommarblomster, grässtjärnblomma, fjällmotej, liljekonvalj, vispstarr, grönkulla, teveronika, daggekåpor, ärenpris, spindelblomster, ekorrbär, vårbrodd, kruståtel, vitklöver, ögontröst, smörblomma, underviol, trolldruva, rödblåra, grönkulla, prästkrage, korallrot och hundkex. Ett urval av dessa arter förekommer även på de stigar som löper söderut från Kornhässjan, men inte i lika stor omfattning.

"Vägen till byn 1890". Här i ett asprikt parti i skogen som slåtrades vid tidpunkten för laga skifte.

Längsmed framförallt Grevevägen finns ett flertal övriga kulturspår längsmed stigen, bland annat avsågade grenar, tallar med övervallade något otydliga ljud, en körbläcka och en tall med lämning av vad som skulle kunna vara någon slags fälla.

Särskild skötselplan

Sedan skötselplanen skrevs tycks ambitionerna ha varit svåra att leva upp till. Brattlägda är den ända före detta åkermarken som fortfarande är förhållandevis öppen, medan Kornhässjan och Potatisåker börjar bli tämligen igenvuxna. Det är svårt att med naturvårdsmotiv öppna upp dessa igenväxande åkrar eftersom det börjar utvecklas allt större värden kopplade till lövträdssuccessionen. Bättre att fokusera på en kulturmiljö och göra det ordentligt, förslagsvis gårdsmiljön vid Brattlägda. Där passerar även stigen idag, vilket möjliggör för naturvägledning med skyltar och information. Gällande skötselform rekommenderar jag i första hand att röja och/eller slåtra detta område, möjligtvis med efterbete. Eftersom skogarna runt Forssgrens gård har ett flertal beteskänsliga arter och naturlig örtrikedom bör inte beteshävd prioriteras för detta område, förutsatt att det inte är sent och/eller extensivt. Vegetationen är idag, med undantag för stigarna, mycket mer präglad av igenväxning än hävd

Stigarna sköts till viss del enligt skötselplanen, vilket kunde konstateras tack vare en del kapade vindfällen. De kunde i princip återfinnas enligt den särskilda skötselplanen. Eftersom det biologiska kulturarvet från ett öppnare kulturlandskap i viss mån har bevarats längsmed stigarna föreslår jag att dessa även i fortsättningen hålls öppna. Detta bör göras ordentligt och möjligtvis även i kombination med att glesa ut trädskiktet längsmed dessa, åtminstone i anslutning till mer skyddsvärda artförekomster.

"Nya vägen", som sannolikt är anlagd efter laga skifte eftersom den inte är markerad på skifteskartan.

Vid inventeringen eftersöktes inte kallkällorna vid Forssgrens gård och Folkeså kern, men dessa kan med fördel lokaliseras, märkas ut och kommuniceras till besökare för att bevara en del av kulturarvet. Möjligtvis hyser de även en unik mångfald som kan vara värd att inventera framöver.

För övrigt utgör miljön som helhet potentiella livsmiljöer för norna. Denna art kan med fördel eftersökas här eller ses som en potentiell mållart tillsammans med arter knutna till lövsuccesion i de igenväxande ängs- och åkermarker.

Sammanfattning

- Sköt området runt Forssgrens gård med ökad ambition gällande natur- och kulturvård
- Släpp Kornhässjan, Potatiså kern och Folkeså kern
- Røj runt husgrunder och kulturlämningar
- Identifiera och märk ut kallkällorna vid Forssgrens gård och Folkes å kern
- Sköt stigsystemet för att bevara hävdgynnad flora
- Inventera eventuella förekomster och lämpliga miljöer för norna
- Gör skötselavvägningar gällande naturvärden kopplade till lövsuccesioner

Grönkulla längsmed den övre stigen.

Vältan

Bakgrund

Vältan utgör en röjd öppning på Månsbergets branta sydsluttning där timret från avverkningarna vältes ner för att spara tid och energi vid timmerdrivningen. Den var i bruk från slutet av 1800-talet till 1940-talet.

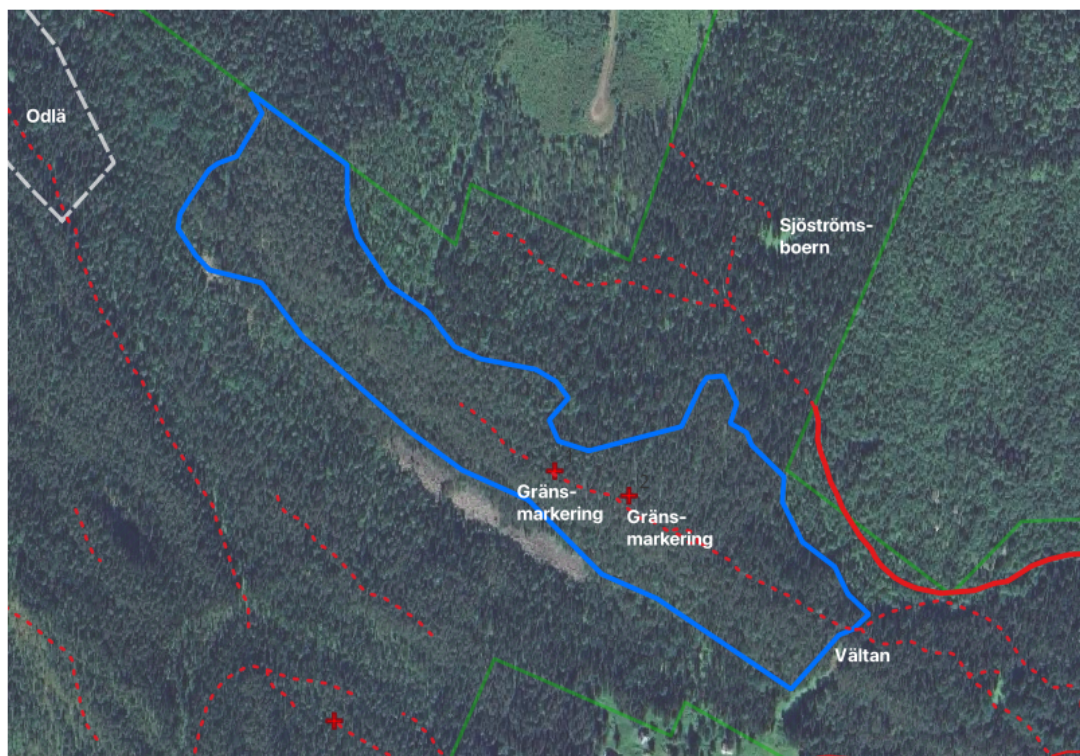
Skötselråd

Vältan är fortfarande öppen, men har smalnat av något, framförallt i den nedersta delen. Där har det vuxit in en hel del gran i tidigare öppna områden. Här kan man med fördel öppna upp något för att återskapa Vältans tidigare utbredning och samtidigt minska skuggningen av ängsväxter. Om möjligt kan man även löpande sköta Vältans bryn i syfte att öka ljusinsläppet, inledningsvis genom att röja mindre granar. Den branta terrängen gör dock skötselinsatser i den övre halvan av Vältan förhållandevis riskfyllda.

Granar växer in i den nedre delen av Vältan.

Talldominerad brant

Beskrivning av skogen

Området utgörs av en talldominerad brant ovanför ravinen, väster om Vältan. I tallskogen finns även inslag av framförallt gran, björk och asp. Fältskiktet domineras av blåbär och lingon med inslag av ängskovall. Där marken blivit utsatt för ras, vilket framförallt är i anslutning till ravinen, finns blottad jord där bland annat kattfot påträffades. I övrigt är inslaget av örter mycket lågt även om bergslok, gullris, vitpyrola, björkpyrola och ärenpris förekommer sparsamt. I ett parti med aspinslag i västra delen fanns något rikare flora, bland annat med liljekonvalj. För övrigt noterades dropptaggsvamp och garnlav vid besöket samt en balgrop som använts av tjäder.

Vad som är anmärkningsvärt är de många spåren efter brand som återfinns i området, vilka huvudsakligen är synliga på avverkningssubbarna som är utspridda i området. Det finns både brandljud och kolad ved, vilket tyder på återkommande bränder. Det är dock få levande träd med brandljud, vilket indikerar att det bör röra sig om äldre spår. Trots avverkningarna förekommer det (om än sparsamt), utöver subbarna, annan högkvalitativ död tallved i form av högstubbbar och lågor.

Biologiskt kulturarv och övriga spår

Området är präglad av de skogsavverkningar som sannolikt svepte över området omkring förra sekelskiftet. Överallt ser man avverkningssubbbar av tall, vilka som sagt bär spår av tidigare skogsbränder. Uppenbara biologiska kulturarv är få och svåra att bedöma eftersom skogen är naturligt ljus. Lövträd och lövrika partier är sannolikt uppkomna då skogen var glesare och luckigare, men anledningen bör sannolikt tillskrivas avverkningarna snarare än betet.

Det finns dock ett flertal andra intressanta spår i skogen. På två ställen där stigen korsar tidigare ägo- och gränser påträffades märken och ristningar i tallstubbbar, vilka sannolikt är bomärken eller liknande. Eftersom skogen skiftades år 1890 härrör dessa märken sannolikt från denna tid. Bredvid den östra av ristningarna finns även en cirka 1,5 meter hög urgröpning

Stigen löper ovanför ravinen genom ett risdominerat fältskikt.

Den västra gränsmarkeringen längsmed stigen.

av en lodyta på en klippa. I klippan finns fin skiffer som skiffer som ser ut att vara utknackad, men formationen kan också vara helt naturlig. På en tall påträffades även en mindre bläcka i brösthöjd, som eventuellt skulle kunna vara en äldre avverkningstämpel.

Ristningar i tallstubbe som står i en äldre ägogräns.

Stigar

En stig löper från Vältan och västerut ovanför ravinen. Stigen är för det mesta förhållandevis lätt att följa, även om vissa ras gör att den bitvis är fragmenterad. I väster löses den upp i riset och blir går inte längre att följa. Eftersom gränsristningarna är gjorda längsmed stigen, bör det vara fråga om en stig som använts i äldre dagar.

Stigen hyser inget tydligt biologisk kulturarv knutet i floran, men det förekommer trampsador på rötter. Det är dock svårt att veta om dessa trampsador kommer från skogsbete, timmerdrivningarna i området, mer sentida vandrare eller vilda djur.

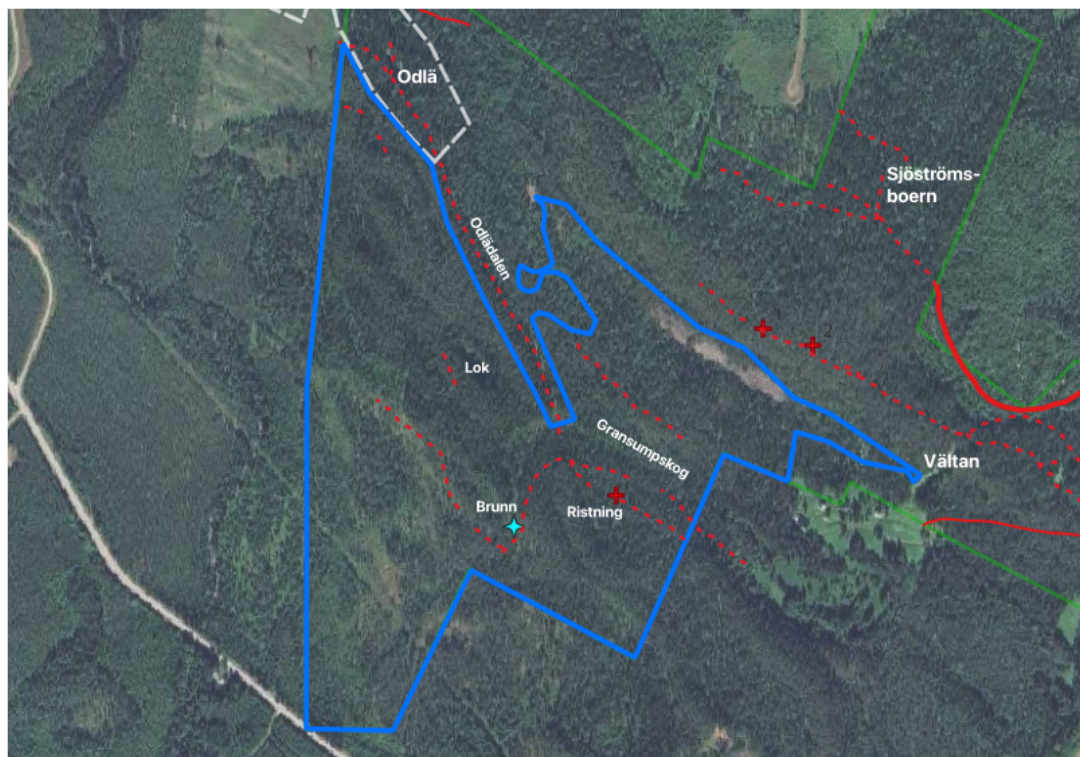
Skötsel

Skötseln bör huvudsakligen syfta till att bevara värden knutna till tallskog och möjligtvis även brandpräglad skog. Vidare inventeringar av arter knutna till död tallved bör genomföras. De gamla ristningarna bör märkas ut i skötselplanen och följas upp så att de blir överväxta.

Stubbe med kolat brandljud.

Skogskomplex med ravin, åsbarrskog, näringsrika dalar, sumpskog och myrar

Beskrivning av skogen

Området utgörs av ett större skogskomplex från ravinen, söderut och västerut förbi Odlä och Odlädalen, hela vägen till reservatsgränsen. Detta område prioriterades inte vid inventeringen, utan genomsöktes endast översiktligt med avseende på stigar. Närmast nedanför ravinen är skogen blockig och utgörs av tallskog och barrblandskog med inslag av framförallt björk. Här påträffades bland annat knärot, ullticka och luddlav. Ganska snabbt övergår denna i en serie mer eller mindre sydöstgående åsar och dalar samt sumpskogar och myrar som breder ut sig.

Åsarna är utgörs av tallskog med inslag av gran och enstaka lövträd, däribland sälk, på vilket bårdlav påträffades. I dessa skogar finns en stor mängd avverkningsskubbar från äldre avverkningar, sannolikt omkring förra sekelskiftet, varav många bär spår av tidigare bränder i form av brandljud och kol.

Dalarna mellan dessa talldominerade åsar har ofta en mycket rik vegetation, exempelvis Odlädalen. Men liknande dalar finns även i andra dalar söder om Odlä och väster om Odlädalen, där bland annat underviol, smörbollar, prästkrage,

Högstubble med kolade brandljud söder om gransumpskogen.

flädervänderot, ormbär och olika pyrolaarter påträffades. Här påträffades även ett par av tretåig hackspett som födosökte på tallarna.

Där Odlädalen tar slut i söder breder en gles gransumpskog ut sig som löper österut till reservatsgränsen. Området är beskrivet som "grantjäl" på laga skifteskartan 1890. På de gamla granarna växer rikligt med garnlav och fältskiktet är förhållandevis varierat med lingon och fräken, men även inslag av kalkarter som guckusko och tvåblad.

Den sumpiga marken fortsätter i en dal söderut, längsmed vilken ormröt, tätört, fläcknycklar, björkpyrola, vitpyrola, spindelblomster, midsommarblomster, brudborste, hästhov och och kärrfibbla förekommer. Marken här tycks vara källpåverkad och en liten bäck löper längsmed sumpdråget. I väster breder ett litet myrkomplex ut sig med öppen och trädbevuxen myr samt mellanliggande skogspartier. Precis som på åsarna finns även här rikligt med spår efter tidigare bränder, till och med ute på myrarna.

Möjlig gränsmarkering längsmed stig söder om gransumpskogen.

Stigar, biologiskt kulturarv och övriga spår

Eftersom endast stigar eftersöktes beskrivs här det biologiska kulturarvet och andra spår som upptäcktes längsmed de påträffade stigarna. Stigarna öster om Odlädalen beskrivs mer utförligt på s. 20-21.

På laga skifteskartan löper en stig från den västra delen av Odlä (utanför reservatet) i sydöstlig riktning, åtminstone delvis uppe på åschrönet. En drygt femtio meter lång och någorlunda tydlig snutt av denna stig påträffades på chrönet, väster om sänkan med en lok. Fortsättningen söderut eftersöktes dock inte eftersom jag inte fått ut skifteskartan när inventeringen gjordes.

Stubbe med brandljud på myren i sydväst.

Fältskiktet på åsen omkring stigen som löper från Odlädalen mot gården nedanför Vältan är dominerat av blåbär- och lingonris, och hyser inga arter som indikerar biologiskt kulturarv. Norr om stigsträckans mitt finns dock ett lövrikt område med många björkar som bär spår efter nävertäkt. Både lövrikedomen och att vissa av träden är flerstammiga kan indikera igenväxning efter tidigare bete, även om det lika gärna kan bero på äldre avverkningar. Längsmed stigen påträffades en gran med avkvistade grenar längsmed stigen.

Fragment går att finna av den stig som på lagaskifteskartan löper åt sydöst från Odlädalen mot de igenväxta ängsmarkerna öster om reservatsgränsen. Den är tydligast just vid gränsen och går att följa i ungefär 70 meter. Efter en litet glapp går den att hitta igen och följa på södra sidan av gransumpskogen. I höjd med Odlädalen fortsätter den längsmed sumpdråget söderut och blir förhållandevis tydlig. De lågörter som tidigare nämnts för detta område är antagligen en följd av den källpåverkade miljön snarare än biologiskt kulturarv, även om flertalet av dem är gynnade av bete. Längsmed stigen påträffades en betongsatt brunn i en källa som ansluter till bäcken. Bredvid stigen i höjd med brunnen fanns även vad som såg ut som en liten jordtäkt.

Stubbe med brandljud, kolrester och huggmärken.

Något längre ner löper en mycket otydlig stig åt nordväst över myrkomplexet. Vegetationen längsmed stigen var överlag fattig och risdominerad, men vid källpåverkade partier påträffades skogsfibblor, vitpyrola och strätta. Stigen gick att följa i 200 meter och längsmed myren i nordväst fanns spår av att man kapat klena granar och grankvistar. Det är oklart om stigen har någon äldre historia, men det kan vara värt att utreda mer. Den tycks inte följa någon stig som är utmärkt på lagaskifteskartan.

Ytterligare en stig löper söder om och parallellt med stigen som går över gransumpskogen. Denna börjar från reservatsgränsen och är inledningsvis ganska otydlig och leder fram till vad som skulle kunna vara en överväxt tjärdal eller annan lämning. Den behöver undersökas mer noggrant. Sedan fortsätter den fragmentariskt tills den ansluter till stigen som fortsätter längsmed sumpdråget. Att det är en stig som använts stärks av att det finns en gammal stubbe med ristningar längsmed stigen. Denna är förhållandevis nära en gräns, vilket indikerar att det kan vara en gränsmarkering likt ristningarna i tallbranten ovanför ravinen. Längsmed stigen

Övre: Betesskadad gran söder om gransumpskogen. Nedre: Stig söder om gransumpskogen .

påträffades även en gammal stubbe med en liten bläcka, vilken skulle kunna vara en äldre stigmarkering. För övrigt påträffades två en till synes betesskadad gran längsmed stigen.

Övre: Brunn i källmijlö bredvid sitg. Nedre: Stigen som leder söderut från gransumpskogen ner till brunnen.

Högstubbe med brandljud och inhugg, längsmed stig uppe på åsen väster om en lok.

Barrskogsbrant öster om Vältan

Området utgörs av en talldominerad brant öster om Vältan och nedanför Forssgrens gård, varigenom Grevevägen löper från reservatsentrén. För biologiskt kulturarv på och längsmed Grevevägen se *Forssgrens gård*. Fältskiktet i skogen är nästan uteslutande dominerat av lingon och blåbärsris, med enstaka fynd av knärot, kattfot, vispstarr, grönpyrola och vitpyrola noterades vid inventeringen.

I området finns en stor mängd gamla avverkningsstubbar. I anslutning till Vältan i väster påträffades ett torrträd med brandljud, men i övrigt tycks området inte vara lika brandpräglad som åsarna i skogskomplexet söder om ravinen eller tallbranten ovanför ravinen.

Mellan Brattlägda och Vältan, söder om den markerade leden, finns en märklig lämning i skogen. Det är en fyrkantig stubbe, cirka en meter hög, med hål och hackmärken. Bredvid denna står en tall med böjda avsågade grenar. Jag vet inte vad det är, men det skulle möjligtvis kunna vara något som använts till att göra spån.

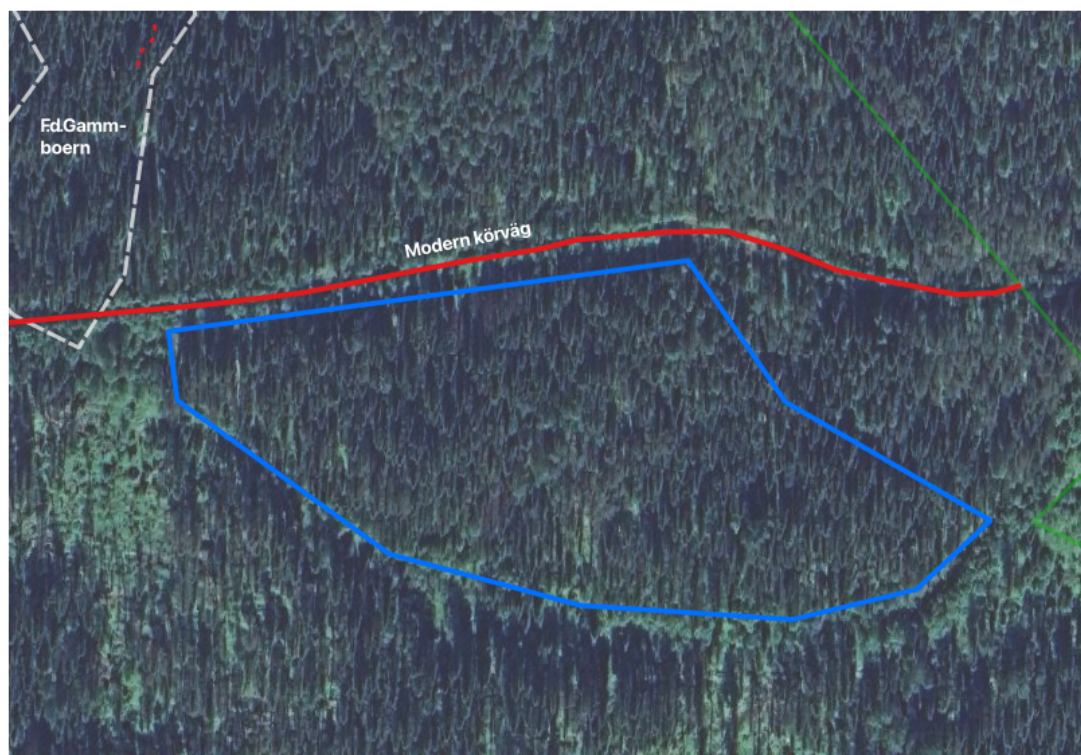

Möjlig fälla i levande tall bredvid Grevevägen i sydväst.

Fyrkantig stubbe med hål och hackmärken.

Barrskog sydöst om Gammelboern

Området utgörs av en grandominerad sluttning sydöst om Gammelboern i östra delen av reservatet. Fältskiktet är huvudsakligen dominerat av blåbär med inslag av kovall, men det finns även stråk med rörligt markvatten där låg- och högrötsvegetation tar över. Där förekommer ögonpyrola, kärrfibbla, torta, nordisk stormhatt, kransmossa, vitpyrola, liljekonvalj, spindelblomster och brudborste med flera. De brantare partierna i sydöst är något luckigare och i ett lite kargare i närheten parti påträffades kattfot. Vindfällan från den senaste stormen finns här och där i skogen.

Avverkningsskubbar påträffades sparsamt, vilket kan indikera träden som högs vid vid förra sekelskiftet var granar. De glesare partierna i sydöst kan vara en rest från fåbodepoken, som möjligtvis behållit sin öppenhet eftersom marken är kargare här. I övrigt påträffades en björk med nävertäkt.

Parti med högrötsvegetation.

Övre: Glesare, brantare och kargare parti med öppna luckor i sydöstra delen av området. Nedre: Bäckmljö och rörligt markvatten med bland annat ekbräken och ögonpyrola.

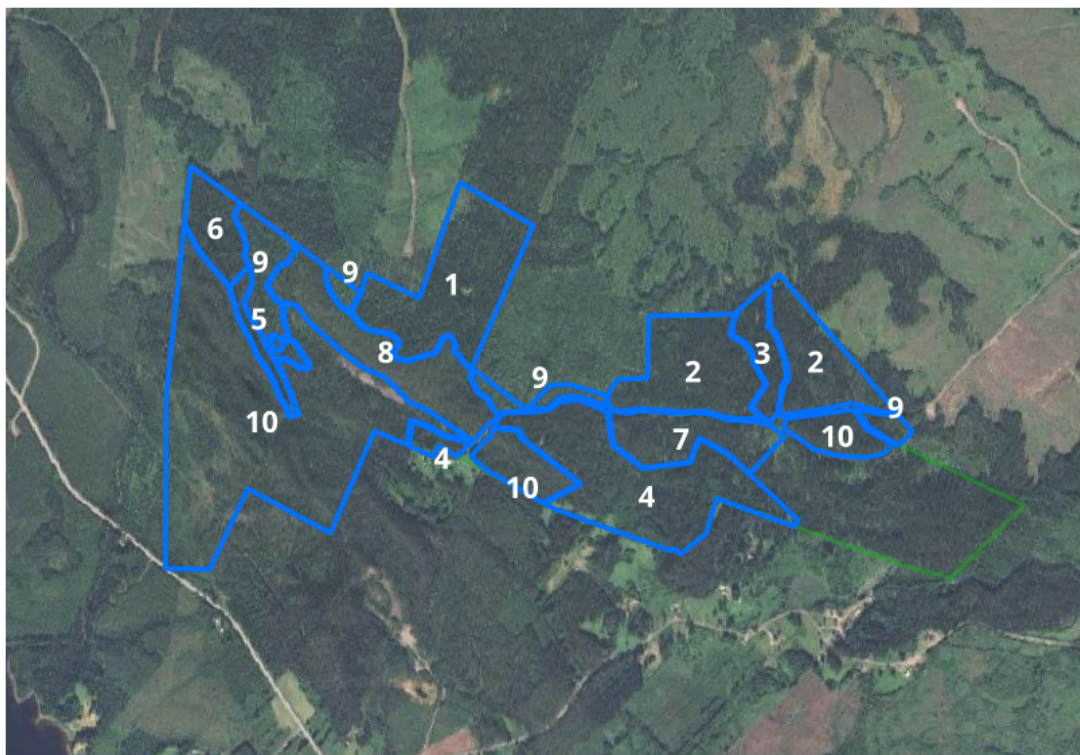
Sekundärskogar och ungsskogar

I reservatet finns ett flertal mindre områden som utgörs av sekundärskogar och ungsskogar efter avverkningar under andra halvan av 1900-talet. Dessa skogar har inte prioriterats vid inventeringen, men kan vara lämpliga att känna till och avgränsa för att kunna möjliggöra eventuella restaureringsåtgärder.

Ung granskog i östra delen av reservatet.

Möjliga skötselområden

Ovan ges ett översiktligt förslag till olika skötselområden för olika skogsområden i större delen av reservatet.

1. Sjöströmsboerns omgivande skog
2. Gammelboerns omgivande skog
3. Gammelboerns tidigare utbredning
4. Forssgrens gård med omgivande skog
5. Odläddalen
6. Odlä med angränsande skog
7. Näringsrik granskog med naturskogsqualiteter
8. Talldominerad brant
9. Sekundärskog och ungsog
10. Skogskomplex med ravin, åsbarrskog, näringsrika dalar, sumpskog och myrar

Det område där mest betesprägel bevarad är skötselområde 3, som utgörs av den före detta Gammelboern. Detta område bör prioriteras vid eventuella satsningar och skötselåtgärder kopplat till återinfört bete. Därefter kommer skötselområde 2 som utgörs av Gammelboerns omgivande skog. Vissa kvaliteter kopplade till fåbodskog finns här, framförallt i västra delen och då i form av utspridda luckor eller glesare partier. Här finns även ett flertal mykorrhizabildande svampar, vilka sannolikt skulle gynnas av ett återupptaget bete.

Även i skötselområde 1 kan skogsbete med fördel återinföras för att stärka karaktären av fåbodskog. Tydligt betespräglad vegetation saknas, men det förekommer en flertal lågörter och även grönkulla, som skulle gynnas av bete. I området finns även ett flertal skogliga strukturer kopplade till som ljusträd, luckor, gleshet och ett flertal stigar, som kan användas som utgångspunkt vid eventuella åtgärder.

Ett mindre område sydväst om Vältan inkluderas i skötselområde 4 eftersom det här påträffades ett flertal kalkindikatorer samtidigt som det innehåller igenväxande inägomarker i anslutning till gården i söder.

Övriga områden saknar tydliga motiv för att införa bete, åtminstone med avseende på områdenas befintliga värden. Rörligt markvatten och kalk i marken gör flera av områdena naturligt örtrika och ett bete skulle i vissa fall kunna ha negativ inverkan på floran.

Korrigerig av Natura-naturtyper

De delar av reservatet som är idag är klassade som Västlig taiga (9010) och Näringsrik granskog (9050) och som utgörs av det föreslagna skötselområde 9. *Sekundärskogar och ungskog* bör omföras till icke-natura. Det gäller huvudsakligen det område öster om Odlä och Odlädalen som var avverkat på 1960-talet samt det den cirka 30-åriga ungskog som ligger i anslutning till reservatsgränsen ytterligare något österut.

Odlä är idag klassat som Västlig taiga (9010) men skulle med fördel kunna ändras till Näringsrik granskog. Det gäller även sluttningen upp mot reservatsgränsen i norr.

Den del av skötselområde 10, som ligger sydöst om Gammelboern i östra delen av reservatet, är idag oklassat, men bör förslagsvis kunna klassas som Västlig taiga (9010). Baserat på historiska flygbilder är området kontinuitetsskog och vid den korta tid som spenderades i området under inventeringen påträffades garnlav på ett flertal lokaler. I området förekommer både låg- och högorter, vilket sannolikt bör tillskrivas det rörliga markvattnet, och medför att området skulle kunna leva upp till kriterierna för Näringsrik granskog (9050).

Även resterande delar av skötselområde 10 bör naturaklassas och det gäller mer eller mindre hela området, bortsett från några små partier längst i väster som var huggna på 1960-talet. Majoriteten bör falla inom kategorierna Västlig taiga (9010), Åsbarrskog (9060), Skogsbevuxen myr (91D0) eller någon annan myr-naturtyp samt möjligtvis även 9050.

Gran med garnlav i gransumpskogen i skötselområde 10, mellan Odlädalen och reservatsgränsen.

Diskussion

Bakgrunden inför uppdraget var en eventuell uppdatering av skötselplanen bland annat på grund av att det i beslutet står att skogen är betespräglad och men att gällande skötselplan inte medger det som krävs för att bevara detta tillstånd i reservatet. Under inventeringen har jag dock i mycket liten utsträckning påträffat tydligt betespräglade områden. Det finns strukturer som minner om tidigare brukande, däribland luckor, glesare partier, ljusträd, igenväxande inägomarker, stigar och andra kulturspår, men i regel är det igenväxningen snarare än hävden som sätter sin prägel på området. Den uppmärksammade floran i reservatet bör huvudsakligen vara knuten till kalk, rörligt markvatten och näringsrikedom snarare än tidigare bete. Många av de mer lundartade växterna är framförallt påträffade i och i anslutning till igenväxande ängs- och åkermarker, där vissa arter sannolikt befinner sig i en älsklig fas. I flera avseenden kan man argumentera för att reservatets naturvärden idag är knutna till igenväxningen, med lövsuccessioner och en beteskänslig flora, snarare än hävd.

De industriella avverkningar som genomfördes från slutet av 1800-talet och framåt gör också området svårtolkat med avseende på strukturer som man i vanliga fall kan koppla till igenväxande skogsbetesmarker. Det gäller såväl glesa partier och luckor som ljusträd och pionjärarter.

Den del av reservatet som är tydligast betespräglad är det område som utgjorde Gammelboern under fäbodepoken. Här bör dock den skogliga kontinuiteten i hög grad saknas eftersom området sannolikt var förhållandevis öppet åtminstone några decennier in på 1900-talet. De arter som utmärker denna mer betespräglade miljö är framförallt kruståtel och vårbrodd, två arter som kanske inte hyser störst skyddsvärde med avseende på biologisk mångfald.

En art som bör nämnas är grönkulla, som uteslutande påträffades på eller i anslutning till stigar och lär vara beroende eller åtminstone gynnad av tramp eller andra störningar i området.

Ett återinförd skogsbete på lämpliga delar skulle dock kunna bidra till att delvis återskapa en kulturhistorisk skogsmiljö som till stor del gått förlorad i Sverige. För att prioritera områden för restaureringsåtgärder bör förslagsvis ytterligare marksvampsinventeringar göras, eftersom mykorrhiza bildande marksvampar kan vara ett starkt motiv för återinförd hävd.

Utsikt över Forssgrens gård. År okänt.

Källor

- Artfakta. 2025. Guckusko. <https://artfakta.se/taxa/504/information>. [Hämtad 2025-11-29]
- Ellert, J. 2003. Kulturhistorisk utredning. Utförd med anledning av bildandet av naturreservat på Månsberget, Dorotea socken och kommun, Västerbottens län.
- Forssgren, V., Hellström, S. & Hellström, L. 1981. Östra Ormsjö i Dorotea socken.
- Förare, I. G. 1979. Fauna och flora. Årgång 74, nr. 3. Naturhistoriska riksmuseet.
- Jonsson, E. 1983. Ormsjö 1733-1983.
- Laga skifteskarta för Östra Ormsjö 1889-1890. Lantmäteristyrelsens arkiv.
- Ormsjödalens ekonomiska förening. 2025. Ormsjöbränna. <https://www.ormsjo.com/historia/ormsjobränna>. [Hämtad 2025-11-29]
- Riksantikvarieämbetet. 2015. Inventering av biologiskt kulturarv.
- Skogsstyrelsen. (u.å). Bedömning av naturvärden i torr till fuktig kalkmarkskog - Barrskog (Jämtland).
- Skogsstyrelsen. (u.å.) Checklista - Naturvärdesbedömning Fäbodskogar. Bedömning av natur- och kulturvärden fäbodskogar eller hävdpräglade skog i SO, NV boreal och alpin skog.
- Historiska foton hämtade från Västerbottens museums samlingar via <https://samlingar.vbm.se/>.